Paulus als Schriftuitlegger

Paulus' vertolking van Genesis 15:5b-6 in Romeinen 4:3

Pieter K. Baaij
SCHOTEN
België
E-pos: pk.baaij@skynet.be

Abstract

Paul as expositor of Scripture. Paul's interpretation of Genesis 15:5b-6 in Romans 4:3

The author of this article has since 1986 been working exclusively on the translation and exegesis of the Epistle to the Romans. In the course of this work, he discovered that Paul first carefully considered his text in Biblical Hebrew before writing it accurately in Greek. It then transpires that "the difficult Paul" proclaimed the gospel of the crowning of the Law (10:4) with great clarity. The real Paul is pre-eminently the expositor of Scripture. Provided we use the instruments provided to the reader by Paul, we shall thus not only understand the proclamation of Paul better but also Scripture itself.

In this article the author illustrates that Paul in Romans 4:3 accurately renders what is written in Genesis 15:5b and 6. Paul teaches us to understand the Hebrew text better by indicating where the emphasis lies in the Hebrew text and how we must interpret the Hebrew terms used. For this reason Paul's interpretation of Genesis 15:5b and 6 in Romans 4:3 is of great importance in the continually more topical debate on how we must translate the Bible.

Samenvatting

Paulus als Schriftuitlegger. Paulus' vertolking van Genesis 15:5b-6 in Romeinen 4:3

De auteur van dit artikel heeft zich sinds 1986 uitsluitend beziggehouden met de vertaling en exegese van de Brief aan de Romeinen. Al werkende is hij tot de ontdekking gekomen dat Paulus zijn tekst eerst in het Bijbels-Hebreeuws heeft overdacht om die daarna met grote nauwkeurigheid in het Grieks te

vertalen. Zo bemerkte de schrijver dat “de moeilijke Paulus” het glasheldere evangelie verkondigt van de bekroning van de Wet (10:4) én dat de echte Paulus de schriftuitlegger is bij uitstek. Als wij de instrumenten gebruiken die deze Paulus ons als lezers aanreikt, leidt dit niet alleen tot een duidelijk verstaan van Paulus’ verkondiging, maar ook van de Schriften zelf.

In onderstaand artikel laat de schrijver zien dat Paulus in Romeinen 4:3 nauwkeurig weergeeft wat in Genesis 15:5b-6 staat geschreven. Paulus leert ons de Hebreeuwse tekst beter te verstaan door aan te geven waar in de Hebreeuwse tekst de klemtoon ligt en hoe wij de gebruikte Hebreeuwse termen moeten interpreteren. Om deze reden is Paulus’ vertolking van Genesis 15:5b-6 in Romeinen 4:3 van groot belang in het steeds weer actuele debat hoe men de Bijbel moet vertalen.

1. Inleiding

Zoals iedere theoloog weet, is het een illusie om te veronderstellen dat een vertaling de oorspronkelijke bijbeltekst precies kan weergeven. Als men iets zinvol over een tekst uit de Schriften wil zeggen, is men dus gehouden vanuit de grondtekst te werken. Vertalingen van de Schriften zijn echter wel nodig. De meeste niet-theologen hebben weinig of geen kennis van de bijbeltalen en ook voor deze lezers moet de Schrift toegankelijk zijn. Het is dan wel zaak de bijbelvertaling zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke tekst te houden – anders is de Bijbel geen Bijbel meer.

De Amsterdamse bijbelse theoloog, Breukelman, zei eens:

Het is ontoelaatbaar om in tal van gevallen en in vele belangrijke opzichten de huidige mens te laten bepalen, hoe de heilige tekst in de vertaling zal moeten luiden, wil deze überhaupt nog voor hem van betekenis kunnen worden [...] (Bekker 1989: 54)].

Of zoals Noordegraaf (2003:14) het formuleert: “Hoe voorkom je dat wij, mensen van de 21ste eeuw, uiteindelijk bepalen wat vandaag nog gezaghebbend is?”

Op de vraag of de lezer naar de Schrift of de Schrift naar de lezer moet worden gebracht, kent Breukelman derhalve slechts één antwoord: om de Schrift vanuit zichzelf te laten spreken dient de lezer bij de Schrift te worden gebracht. Elke andere manier van vertalen acht hij onaanvaardbaar. Waarlijk geen gemakkelijke opdracht voor de vertaler!

Stel dat wij ons door Breukelman voelen aangesproken, dan doet de vraag zich voor of er een vertaling is die aan het genoemde criterium voldoet. Er dient echter – voorafgaand aan deze vraag – eerst een andere te worden gesteld. Wat kan worden verstaan onder een nauwkeurige weergave? Houdt een zodanige vertolking niet meer in dan alleen de woorden en begrippen uit het origineel in het Nederlands nauwgezet weer te geven?

Alle mij bekende Nederlandse vertalingen claimen de oorspronkelijke tekst “zo getrouw als mogelijk is” over te zetten. Vanwaar dan de (grote) onderlinge verschillen? Is het wel voldoende om van de vertaler te vragen de grondtekst zo goed als mogelijk is, weer te geven? Of moeten wij een stap terug doen en hem of haar vragen om in eerste instantie de oorspronkelijke tekst trachten te vatten vanuit de belevingswereld van de schrijver, of althans vanuit de betekenis die de woorden en begrippen voor de auteur hebben gehad,¹ om pas daarna te trachten deze tekst “zo getrouw als mogelijk is” in een vertaling tot uitdrukking te brengen?

In dit artikel zal ik trachten aannemelijk te maken dat uitleggen en vertalen op laatstgenoemde wijze mogelijk is én tot een (deugdelijk) verstaan leidt van zowel de grondtekst als de daarvan afgeleide tekst. Of preciezer gezegd: ik zal, door gebruik te maken van de vaardigheid en kennis van de Joodse schriftgeleerde en Farizeeër, Paulus, aantonen dat het mogelijk is de Schrift in beide gestalten (Oude en Nieuwe Testament) beter te verstaan, wanneer wij bereid zijn consequent van bovengenoemde premisse uit te gaan.

In dit geval betekent het dat wij het beeld van de hellenistische Paulus moeten loslaten, hoezeer dit ook in de wetenschappelijke literatuur met nadruk naar voren wordt gebracht. Het feit dat Paulus uit Tarsus in Klein-Azië kwam, heeft de meeste onderzoekers doen aannemen dat hij een volledig gehelleniseerde Jood was, die vanuit het hellenistische Grieks dacht en schreef. Dit is echter een misvatting. Het is de bekende Nederlandse nieuwtestamenticus, Van Unnik, die dit scherp heeft gezien: “[...] in tegenstelling tot de

1 Ook Noordegraaf (2003:17) is van mening dat de exegeet zich voortdurend de vraag moet stellen: “Doen we recht aan die oude teksten in de wijze waarop wij ze nu lezen?” Noordegraaf zegt tot slot over onze noodzakelijke luisterhouding (2003:18): “Wij kunnen het onderzoek naar de wereld van de auteur en naar wat feitelijk geschied is niet missen, willen we niet vervallen in een aanpak, waarbij of de dogmatiek of de ideologie van de onderzoeker de boventoon voert.” Laat het ons echter duidelijk zijn dat deze ideologie reeds in de 2de eeuw begint (Marcion), of nog eerder, zoals uit de verschillen tussen de handschriften van Paulus’ brieven – zie tekstkritische aantekeningen NA²⁷ – blijkt.

daaromtrent heersende opvatting moet men besluiten, dat Paulus geboren is in Tarsus, maar zijn opvoeding in het ouderlijk huis te Jeruzalem genoot evenals zijn latere scholing tot rabbijn" (Van Unnik, 1952:173). Paulus is

[...] in het centrum van het jodendom, waar de Thora in huis en op straat heerste, denken en handelen bepaalde, in een strikt Pharizees-godsdienstig milieu opgegroeid [...]. Hij was niet als een typische Diaspora-jood met al de gespletenheid van dien [...] groot geworden, maar als iemand, voor wie slechts één mogelijkheid, één ideaal en één lust bestond: het volbrengen van 's Heren wet en wil (Van Unnik, 1952:176).

"Dit impliceert ook," vervolgt Van Unnik, "dat de taal, waarin Paulus zich tijdens zijn jeugd jaren leerde uitdrukken, niet het Grieks, doch het Aramees was. [...] Naar mijn overtuiging leggen Paulus' brieven er ook getuigenis van af, dat hij in die taal dacht, ook waar hij zijn gedachten in het Grieks uitdrukte" (Van Unnik, 1952:176). "Het maakt een radicaal verschil," zegt Van Unnik tot slot, "of hij met het Hellenisme *onbewust* a.h.w. is doordrenkt in zijn jonge jaren, zoals men het meestal in strijd met Hand. 22 en 26 voorstelt, of het *bewust* heeft leren zien, eerst met de ogen van een Joods wetgeleerde, daarna van een Christen" (Van Unnik, 1952:178). Ik deel Van Unniks visie: Paulus dient niet vanuit een hellenistische, maar vanuit zijn Farizeese achtergrond te worden verstaan. In een drietal studies² heb ik laten zien dat Paulus het door hem gebruikte Grieks met de grootst mogelijke zorg construeerde vanuit het door hem gedachte Hebreeuws, de heilige taal van de Schriften. Paulus overdacht wat hij wilde gaan zeggen, dus eerst in het Hebreeuws en schreef van daaruit in het Grieks.

Als voorbeeld hoe wij het beste kunnen vertalen, neem ik het zo bekende bijbelgedeelte Genesis 15:5b-6, en Paulus' verwijzing hiernaar in Romeinen 4:3. Ik doe dit, omdat Paulus daar in het Grieks op de meest nauwgezette wijze weergeeft wat de Hebreeuwse tekst zegt.³ Zo kunnen wij van Paulus leren hoe wij tot

2 Het gaat hier om Baaij, 1993; 1998 en 2003. Nadere toelichting over de behandeling/vertaling van teksten/woorden, mededelingen omtrent onder meer het doel van de Brief aan de Romeinen, de adressaten, het gebruik van het Bijbels-Hebreeuws door Paulus als uitgangspunt voor zijn Grieks, instrumenten die Paulus in deze brief aanreikt, en meer, vindt men vooral in Baaij, 2003. Hier vindt men ook een uitgebreide, soms kritische bespreking van de belangrijkste studies over de Brief aan de Romeinen.

3 Cranfield (1985:25, 228), Fitzmyer (1993:90, 373) en vele anderen, menen dat wij Paulus moeten begrijpen vanuit de hellenistisch-romeinse cultuur. Zou de God van de Schriften aan de woorden in het Nieuwe Testament dan een andere

een verantwoorde vertaling van een bijbeltekst kunnen komen. Hierbij gaan wij ervan uit dat, wat deze passage aangaat, de Hebreeuwse tekst die Paulus heeft gekend, niet heeft afgeweken van de Hebreeuwse tekst die ons ter beschikking staat, namelijk de Masoretische tekst. En wie kan ons beter uitleggen hoe deze tekst moet worden begrepen dan Paulus? Hij is immers de eerste ons bekende uitlegger van de Hebreeuwse Bijbel sinds het leven, sterven en opstaan van Jezus van Nazaret, die Paulus zegt de in de Schriften beloofde Messias is.

Zoals gezegd, Paulus heeft zijn concepttekst eerst in de heilige taal van de Schriften overdacht om deze daarna op geheel eigen wijze in het Grieks op schrift te stellen. Door uit te gaan van de consequenties van deze vaststelling is het mogelijk om tot een ondubbelzinnige uitleg van Paulus' getuigenis te komen. Men kan immers, door gebruik te maken van de vele instrumenten die Paulus zelf aanreikt, tot een congeniale vertolking komen van het door Paulus gebezigde Grieks. Tegelijkertijd leert Paulus ons zo de Schrift beter te verstaan.

Om wat Paulus zegt, zo nauwkeurig mogelijk weer te geven moeten wij ons ook zoveel als mogelijk is, aan de woordvolgorde in de oorspronkelijke tekst houden, zoals in het vervolg nog zal blijken.

2. Het onjuist verstaan van de Schrift is niet alleen van deze tijd

Naar de mening van Paulus werd in zijn tijd de Schrift door menig (mede)schriftgeleerde onjuist verstaan. De omgangstaal was al vele eeuwen het Aramees. Als wetenschappelijke taal werd het Misjna-Hebreeuws gebruikt door onder meer de Joodse schriftgeleerden in Palestina. Deze uitleg van de Schriften, zoals die was ontstaan in de Perzische en Hellenistische tijd, en later in de Midrasj nog zou worden vastgelegd, wordt echter door Paulus in de Brief aan de Romeinen afgewezen. De Woorden van de Schrift, zegt hij, laten zich niet door de mens in beslag nemen; het zijn levende Woorden

inhoudswaarde hebben willen geven dan aan Zijn Woorden in de Schrift? Paulus zegt in Romeinen 3:21, 22 dat de God van Israël in Zijn heilsgeschiedenis met de mens dezelfde taal spreekt. De Woorden die Hij aan het volk van Israël heeft toevertrouwd, zijn slechts voor één begrip vatbaar. En zo ook Paulus' toelichting op die Woorden, zoals hij in de Brief aan de Romeinen zijn hoorders voorhoudt (zie vooral Rom. 11:13 e.v.). De mens Paulus kan de betekenis van de Woorden van deze God niet aan zijn tijd aanpassen. Meijering (2003:31) merkt terecht op dat Paulus zich met zijn visie op de gerechtigheid van God verwijderd van wat toen gangbaar was onder de Joden. De voorbeelden die Meijering vervolgens noemt, zijn echter niet gelukkig gekozen.

van de God van Israël. Deze woorden kunnen slechts in vertrouwen worden gehoord én van daaruit worden gedaan. Een voorbeeld van dit verstaan van de Schrift geeft Paulus in zijn toelichting op een kerntekst uit de Tora, Genesis 15:5b-6. In deze bijdrage beperk ik mij tot zijn uitleg van deze bijbeltekst in Romeinen 4:3.

De vertaling van zowel Genesis 15:5b-6 als Romeinen 4:3 in het Nederlands heeft tot nu toe tot zeer verschillende resultaten geleid. De Statenvertaling zet Genesis 15:5b-6 over met “en Hij zeide tot hem: Zo zal uw zaad zijn! En hij geloofde in den HEERE; en Hij rekende het hem tot gerechtigheid.”

De NBG-vertaling (1951) heeft “en Hij zeide tot hem: Zo zal uw nageslacht zijn. En hij geloofde in de HERE, en Hij rekende het hem toe als gerechtigheid.”

In de Willibrord-vertaling (versie 1995) wordt de tekst als volgt vertaald “En Hij verzekerde hem: ‘Zo talrijk zal uw nageslacht zijn’. Abram heeft de HEER geloofd en dat geloof is hem aangerekend als gerechtigheid.”

De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV, 2004) heeft ten slotte “En hij verzekerde hem: ‘Zo zal het ook zijn met jouw nakomelingen’. Abram vertrouwde op de HEER en deze rekende hem dit toe als een rechtvaardige daad.”⁴

Met de vertaling van Romeinen 4:3 is het al niet anders gesteld. De Statenvertaling heeft “Want wat zegt de Schrift? En Abraham geloofde God, en het is hem gerekend tot rechtvaardigheid.”

De Willibrord-vertaling (versie 1995) heeft “Immers, wat zegt de Schrift? Abraham heeft God geloofd en dat is hem aangerekend als gerechtigheid.”

En de Nieuwe Bijbelvertaling ten slotte kiest voor “Want wat zegt de Schrift? Abraham vertrouwde op God, en dat werd hem als een daad van gerechtigheid toegerekend.”

In mijn vertaling (met toelichting) van de brontekst, die nu volgt, zal ik navolgbaar aangeven wat de Schrift zowel in Genesis 15:5b-6 als in Romeinen 4:3 zegt en niet zegt.

4 Zie de bemerkingen over deze vertalingen bij Van Walbeek (2004 [1 en 2]) en Van Dorp (2004).

3. Genesis 15:5b-6 en Romeinen 4:3 opnieuw vertaald en verstaan

Hoe luiden deze teksten nu in hun oorspronkelijke taal? Voor de Hebreeuwse tekst volgen wij de Biblia Hebraica Stuttgartensia, de Masoretische Tekst. Deze zegt in Genesis 15:5b-6:

וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה נִרְעָד:
וְהָאֱמֵן בִּיהִנֶּה וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ זָרְקָה:

Voor de duidelijkheid geven wij onze vertaling in cursief en vullen wij die aan met een korte toelichting.

Toen – (explicatief) – sprak Hij – (JHWH) – tot hem – (Abram) – : Zó zal zijn – (in de concreetheid van de nieuwe schepping) – jouw zaad.

Op dit spreken (אמר) verwacht deze Spreker antwoord, een antwoord dat de aangesprokene Hem niet schuldig kan blijven. Dit blijkt ook uit de vervolgzin: vers 6. Deze begint met een *waw*-copulativum. Volgens Lettinga (1996:§81^e) wordt deze constructie gebruikt om “zinnen in te leiden die logisch gezien geen hoofdzinnen maar bijzinnen zijn”. In zo’n geval vertalen wij *waw* met “omdat”.

Omdat hij – (de aangesprokene, Abram) – vertrouwde op de HEER, – (hierna volgt de hoofdzin) – rekende Hij – (actief; de waw van het imperfectum consecutivum is bedoeld om het verhaal van de Spreker voort te zetten en kan in de vertaling met een komma worden weergegeven) – het – (door Abram getoonde vertrouwen) – hem toe tot rechtschapenheid.

Het imperfectum consecutivum heb ik hier als een onvoltooid verleden tijd vertaald. Evenwel, het gaat hier niet alleen om een gebeurtenis uit het verleden. Steeds weer opnieuw zal de Spreker iemand dit soort van vertrouwen “tot rechtschapenheid” toerekenen, indien de genoemde situatie zich nogmaals voordoet. Ik spreek dus niet over een zich herhalend of een voortgezet gebeuren, maar over een gebeurtenis die steeds opnieuw geschiedt, wanneer de aangesprokene op het spreken van JHWH antwoordt. Dit laatste is immers onontbeerlijk voor wat God daarna gaat doen, zoals onder meer blijkt uit Genesis 22:11 e.v. Het handelen vanuit JHWH als Spreker tot de mens is echter steeds een eenmalige gebeurtenis.

Het gaat bij dit handelen van God dus om het beantwoorden van vertrouwen. God spreekt; daarna antwoordt de aangesprokene op dit spreken; ten slotte beantwoordt God dit gedrag door deze aangesprokene rechtschapenheid toe te rekenen.

Voor een goed verstaan wil ik drie Hebreeuwse begrippen kort toelichten: אֱמֵן (*vertrouwen*), חָשַׁב (*toerekenen*) en צְדָקָה (*rechtschapenheid*).

Het werkwoord אֱמֵן is moeilijk in onze taal weer te geven. Jepsen (*ThWAT* I, 320) geeft enkele betekenissen van de *hif'il* van deze wortel en noemt daarbij een aantal uitleggers die ieder hierover een andere mening hebben. *Fest sein* (oder werden), *Festigkeit haben* oder *gewinnen* zou volgens Jepsen de betekenis van dit Hebreeuwse werkwoord het beste benaderen. De vorm staat hier in de *hif'il*. Met deze *hif'il*-vorm wordt de innerlijk transitieve inhoud van het werkwoord tot uitdrukking gebracht (zoals Paulus met het gebruik van het Griekse werkwoord πιστεύω ons duidelijk wil maken). Met andere woorden, er is een Initiator én een mens die actief op Zijn initiatief reageert. Vertrouwen in bijbelse zin is dus “actief de herscheppende God houden aan wat Hij belooft” (vgl. Jenni, 1968:47 e.v.).

Op dit reageren van deze mens volgt dan ook een handelen van de Spreker, dat voor de aangesprokene kenbaar is. De wortel die de schrijver van Genesis 15:6 voor dit handelen gebruikt, is חָשַׁב. Seybold wijst op de twee aspecten van deze wortel: dat van “rekenen” en dat van “plannen, uitdenken, uitkiezen”. Het gaat om “toerekenen” vanuit wat bij de Spreker vooraf bekend is. Oorspronkelijk, licht Seybold nog toe (*ThWAT* III, 246), betekent חָשַׁב “zusammenziehen, zusammenfügen”, uitsluitend uitgaande van de Initiator (*ThWAT* III, 248). Dit toerekenen heeft immers een wel zeer bijzondere inhoud, zoals ook uit het object blijkt.

Vandaar ook mijn vertaling van צְדָקָה met *rechtschapenheid*. Johnson zegt (*ThWAT* VI, 916):

Die *ts^edāqāh* JHWHs zieht sich als eine auf den Menschen gerichtete, positive und heilsame Aktivität. Der Mensch ist Empfänger. Die richtige Antwort des Menschen darauf ist, dass er diese Gerechtigkeit bekennt, preist und besingt.

Deze auteur wijst er ten slotte op dat de nadruk bij צְדָקָה op het handelen en doen van de ontvanger ligt, niet op een toestand. “*ts^edāqāh* is *tsædæq* [het goddelijk rechtsbeginsel op zich – PKB] in Funktion”. Van Dorp (2004:101) zegt dat צְדָקָה “meestal betrekking heeft op menselijke activiteit”. Als daarmee wordt bedoeld “in antwoord op het spreken van God”, heeft hij gelijk.

Het begrip הִשְׁתַּחֲוֶה wil dus zoveel zeggen als “herstel van de relatie tussen God en de door Hem aangesproken mens”. God herschept Abram kennelijk even goed als Hij eens de mens schiep! Met andere woorden, deze God (her)schept de Hem antwoordende mens op de enige grond die Hij daartoe verkiest, namelijk vertrouwen. Dat is wat de tekst in Genesis 15:5b-6 ons wil zeggen (Urbach, 1994:34).

Paulus legt in Romeinen 4 op dit gebeuren ook de grootst mogelijke nadruk. Hij zet als opschrift boven dit hoofdstuk: Wát dan zullen wij zeggen dat gevonden⁵ heeft Abraham, de voorvader (προπάτωρ) van ons volgens [het]⁶ vlees? Gesteld immers dat Abraham vanuit [de] werken voor rechtvaardig werd verklaard, heeft hij vermaardheid, maar niet ten overstaan van God (Rom. 4:1-2).⁷

Vandaar dat Paulus’ toelichting op de inleiding van dit hoofdstuk begint met een citaat van Genesis 15:5b-6. Hierbij volgt hij niet de weergave van de Septuaginta (LXX), die [vertaald] luidt:

En Hij sprak:
Zó zal zijn jouw zaad.
En Abram vertrouwde deze God
en het werd hem toegerekend [ind. aor. pass.] tot rechtvaardigheid.

Paulus zegt:

$\text{τί γὰρ ἡ γραφὴ λέγει;}$
 $\text{ἐπίστευσεν δὲ Ἀβραὰμ τῷ θεῷ,}$
 $\text{καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην}$ (Rom. 4:3).

Wij geven onze vertolking wederom weer in cursief:

Wát – (het gaat Paulus om de inhoud van de vraag) – *namelijk* – (met γὰρ beklemtoont Paulus “wát” en verbindt hij het opschrift (vss. 1 en 2) oorzakelijk met de ondertitel (vss. 3-8)) – *zegt de* – (ons toevertrouwde) – *Schrift?* – (de Schrift, die wij [het volk van Israël] kunnen verstaan).

5 Dit “vinden” is niet een gevolg van het zoeken vanuit de mens. “Vinden” is het tegenovergestelde van “verloren zijn gegaan”, “verliezen”. Met “vinden” zegt Paulus: Hij die wéét verloren te zijn, vindt.

6 Waar de Schrift en/of Paulus een absolutum gebruikt, geef ik dit weer met [de] of [het]. Als Paulus van een bepaald lidwoord gebruikmaakt, geef ik dit zonder vierkante haken weer.

7 Voor een verantwoording, zie Baaij (1998:112 e.v.).

De Spreker wordt in Genesis 15:5b-6 met name genoemd: de HEER; in Romeinen 4:3 is het: *de* (ons Joden bekende) *Schrift*. In eigen woorden geeft de schriftgeleerde Paulus hierna deze kerntekst uit de Tora weer⁸:

Omdat – (Grieks: ὅτι om het voorafgaande [werk]woord extra nadruk te verlenen én om aan te geven dat hij meer aspecten aangaande dit gebeuren [‘vertrouwen’] gaat vermelden [zie vss. 4 en 5]) – *hij vertróúwde [en wel] Abraham* – (de voorvader van ons naar het vlees).

Niet dus “Abram” (LXX), maar Abraham, de God antwoordende mens, over wie Paulus in het vervolg nog uitgebreid zal spreken. En ook niet “Omdat hij vertrouwde op” deze God. Paulus gebruikt immers niet πίστευω ἐπί cum dativo (zoals in Rom. 9:33; 10:11) of πίστευω cum accusativo (zoals in Rom. 4:5, 24). Hij gebruikt hier πίστευω cum dativo zonder ἐπί of εἰς. Met πίστευω cum dativo (zonder prepositie dus) legt Paulus de nadruk op de Veroorzaker (zoals in Rom. 4:3 en 10:16). Dit gebeuren wordt door de God van Abraham geïnitieerd en actief door de ontvanger aanvaard.

Paulus spreekt met πίστευω niet over “iemand laten geloven” (causatief), want dan zou hij πιστόω hebben gebruikt. Evenmin heeft hij het over “iemand voor gelovig verklaren” (declaratief), ook dan zou hij voor πιστόω hebben gekozen. Met πίστευω vertolkt Paulus de innerlijk transitieve vorm “zich aan het beloofde overgeven”, door ons weergegeven met “zich toevertrouwen aan”, “zich verlaten op”, “vertrouwen”. De verantwoordelijkheid voor dit handelen ligt bij het subject, Abraham dus. “Vertrouwen” is zonder tastbaar of zichtbaar bewijs het beloofde aannemen, alleen omdat het gezegd wordt (is).

“Vertrouwen” is dus voor rekening en risico van Abraham. Toch staat niet de naam Abraham aan het begin van deze zin, maar diens handelen: vertrouwen. Vertrouwen immers vindt zijn uiteindelijke oorsprong buiten de mens die handelt. De naam van de handelende is met opzet tussen diens handelen en het daarop als antwoord volgende handelen van God in geplaatst en moet dus in de vertaling ook daar worden gezet en niet vooraan de zin, zoals meestal gebeurt.

8 Meijering (2003:35), die meent dat Paulus de Schrift selectief citeert en zelfs in de tekst ingrijpt. Meijering gaat bij zijn beoordeling uit van de algemeen aanvaarde vertaling van wat Paulus in Romeinen, Galaten en 1 Korintiërs zou zeggen (*Meijering, 2003:31 e.v.*). Paulus' evangelie wijkt echter in niets af van wat de Schriften leren, zoals Paulus zelf zegt (zie Baaij, 2003: passim, i.h.b. de uitleg bij Rom. 11:13).

Paulus volgt de grondtekst niet letterlijk, maar geeft de inhoud ervan weer, want hij vervolgt met:

– *omwille van deze* – (sprekende) – *God* – (dativus causae),

die hem heeft beloofd “Zo zal zijn jouw zaad” (Gen. 15:5b). Deze weergave wijkt dus af van een letterlijke overzetting van de Hebreeuwse tekst: “Omdat hij vertrouwde op de HEER, rekende Hij het hem toe tot rechtschapenheid.” Paulus wil door zijn weergave duidelijker aangeven waar het de bijbelschrijver om gaat. Het handelen van God brengt Paulus – evenals de LXX – onder woorden met een passieve vorm van λογίζομαι (het Griekse equivalent voor het Hebreeuwse חשַׁב). Hij vervolgt:

– *werd het* – (te weten: “hij vertrouwde” en verder) – *hem* – (deze Abraham) – *toegerekend tot* – (met εἰς zegt Paulus letterlijk: “naar ... toe”, om daarmee nogmaals te beklemtonen dat wat volgt, een gave van God is) – *rechtschapenheid*.

4. Toelichting op de vertaling

Paulus moet het evangelie dat de beloften van JHWH zijn vervuld, zoals zij in de Schrift aan Zijn volk waren toevertrouwd, brengen aan zijn volksgenoten in Rome. De opvatting dat Paulus zich tot niet-joden zou richten, berust op een verkeerd verstaan van enkele passages in de brief en moet worden opgegeven (Baaij, 2003:1-11).

Paulus weet dat de taal waarin de Schrift is gesteld, de taal waarin deze God tot Zijn volk spreekt, niet meer algemeen door zijn volksgenoten wordt gelezen of verstaan. De voorvaders van de meerderheid van de Joden in Rome zijn naar alle waarschijnlijkheid slaven die door Pompejus bij zijn verovering van Palestina in 63 vóór de jaartelling zijn gevangen genomen, en die werden gevolgd door kooplieden en hun verwanten (Smallwood, 1983). Deze Joden spraken Grieks, de taal die in de gehele Oude Wereld gangbaar was. En dus moet Paulus zijn evangelie wel in het Grieks op papyrus zetten. In dit Grieks, dat een geheel andere taal is dan het Hebreeuws, moet de taal van de Schrift echter wél navolgbaar doorklinken, is Paulus' intentie. Op een geheel eigen wijze blijkt hij hiertoe in staat, zoals naar voren komt uit de analyse van het Grieks dat door hem wordt gebezigd. In niets immers mag Paulus' boodschap afwijken van het getuigenis van de Schrift (zie ook Rom. 11:13). Vandaar dat in Paulus' Grieks het bijbelse Hebreeuws navolgbaar doorklinkt. Hij richt zich immers tot lezers die evenals hij de Hebreeuwse Bijbel kennen, niet – zoals men veelal meent – tot een lezerspubliek van niet-joodse herkomst, voor wie de Tora een

gesloten boek is. Uiteraard hebben hierdoor alleen geschoolde lezers (schriftgeleerden) Paulus kunnen begrijpen. De uitsluitend Grieks- of Latijnsprekende lezers hebben hem van het begin af misverstaan, zoals uit de uitleg van zijn brieven reeds vanaf de eerste eeuw blijkt. Waartoe dit misverstaan van Paulus voor synagoge en kerk heeft geleid, schetst Smelik (2004) uitvoerig in zijn recent overzicht van Joodse geschiedenis. Het is een geschiedenis waarvan vooral de Joden het slachtoffer zijn geworden.

Wanneer men als exegeet aan dit alles voorbijgaat, sluit men zich in feite voor de eigenlijke inhoud van de brief af. Niettemin blijft, zelfs onder de door mij genoemde voorwaarden, vertalen toch een vorm van verraden (“traduttore traditore”), hoewel ik, zoveel als mogelijk is, tracht gebruik te maken van de instrumenten die Paulus de lezer aanreikt, zoals hierboven is uitgelegd. Zo kom ik dan tot de volgende vertaling van beide passages:

Toen sprak Hij tot hem:
‘Zó zal zijn jouw zaad’.
Omdat hij vertrouwde op de HEER,
rekende Hij het hem toe tot rechtschapenheid (Gen. 15:5b-6).

Wát namelijk zegt de Schrift?
Omdat hij vertróúwde, [en wel] Abraham, omwille van deze God,
werd het hem toegerekend tot rechtschapenheid (Rom. 4:3).

5. Conclusie

Zoals wij zagen, gaf ook de Statenvertaling niet exact weer wat de Hebreeuwse tekst in Genesis 15:5b-6 zegt. In deze weergave komt de naar de mens toe gerichte reden voor dit handelen van de HEER onvoldoende duidelijk tot zijn recht. En ook de NBG-vertaling (1951), de Willibrordvertaling (versie 1995) en de Nieuwe Bijbelvertaling geven elk een onjuiste vertolking van dit kerngedeelte in de Tora. De traditie en de gewenste interpretatie geven veelal vorm aan de vertaling. Hetzelfde zien wij bij Romeinen 4:3 gebeuren. De genoemde vertalingen leggen in hun weergave de nadruk op Abraham door zijn naam voorop in de zin te plaatsen. Voor Paulus echter staat een ander begrip centraal: vertrouwen. Op dit werkwoord legt hij de grootst mogelijke nadruk. Vertrouwen op God beheerst de Tora van het begin tot het einde. Dit handelen dat door de God van de Schrift van de mens wordt gevraagd als antwoord op Zijn spreken, staat daarom ook centraal in het getuigenis van Paulus – en niet de mens Abram! Let er ook op dat Paulus Abraham hier προπάτωρ “voorvader”, noemt, dat wil zeggen de eerdere bezitter

van de belofte, en niet πατήρ, “vader, stamvader”. Voorbijgaan aan onder meer deze handreikingen die Paulus de lezer biedt, is voorbijgaan aan de bedoeling van zijn tekst. Vooral dit misverstaan van Paulus’ woorden ligt ten grondslag aan de vele, onderling verschillende opvattingen over zijn brieven én over ons misverstaan van de Schriften, met alle gevolgen van dien, zowel in het verleden als in het heden.

In commentaren komt hier nog een complicatie bij: commentatoren gaan soms uit van de vertaling die hun het meeste aanspreekt. Ik geef hiervan een voorbeeld.⁹ Uitgaande van de Willibrordvertaling (versie 1995), die Romeinen 3:20b weergeeft met “de wet doet alleen maar de zonde kennen”, noemt Den Heijer (1998:292) dit gedeelte “één van de ‘zeer negatieve uitspraken over de Torah’ door Paulus”. Paulus zegt echter het omgekeerde van wat Den Heijer stelt. Hij zegt:

Want van [de] Wet – (van God, let op het absolutum) – uit – (dus met [de] Wet als Bron voor ons leven) – is er eigenlijke – (zie Blass-Debrunner, 1984:§ 202, 1) – kennis – (kennis die door de God van de Schriften wordt geïnitieerd) – van [de] zonde – (als macht, vandaar het absolutum).

Zonder deze kennis, zegt Paulus impliciet aan zijn volksgenoten in Rome, kan er van omkering geen sprake zijn. Zonder kennis vanuit de Tora dus geen terugkeer naar God. Dit kan men moeilijk een zeer negatieve uitspraak over de Tora noemen, integendeel.

Maar ook in het geval van Romeinen 3:21 kiest Den Heijer voor een vertaling als uitgangspunt van zijn interpretatie. Hij zegt “Blijkbaar is er ‘wet’ en ‘wet’. Daarom kan hij [Paulus] de op het eerste gezicht raadselachtige uitspraak doen dat ‘wet en profeten’ reeds getuigden dat buiten de wet om Gods gerechtigheid openbaar zou worden” (Den Heijer, 1998:297). Paulus zegt echter hier iets heel anders; hij spreekt over Gods bekronende Heilsdaad op aarde. Hij brengt dit als volgt onder woorden

Nú daarentegen is, onderscheiden van [de] Wet, – (die ons, Joden, is toevertrouwd) – [de] Gerechtigheid van God voor

9 Soortgelijke verklaringen die eveneens gebaseerd zijn op het verstaan van Paulus vanuit het Hellenistisch-Grieks of op grond van bestaande vertalingen, vinden wij ook bij Van Bruggen (2001:114). Voor meer voorbeelden vgl. Baaij (2003:37 n. 160; 44 n. 178; 51 n. 189; 44 n. 178; 43 n. 175; 39 n. 165). Bij sommige commentatoren zien wij echter een teruggaan naar de oorspronkelijke tekst, zoals bij Deurloo (1995), Jagersma (1995) en Smelik (2000) in de serie “Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel”.

onthuld verklaard, die onophoudelijk wordt getuigd (part. praes. pass.) bij monde van de – (ons, Joden, bekende, let op het bepaald lidwoord) – Wet en de – (ons, Joden, bekende) – Profeten (Rom. 3:21).

De Gerechtigheid van God, dat wil zeggen Jezus de Messias wordt weliswaar aangekondigd in de Wet en de Profeten, maar Hij is nu, onderscheiden van [de] Wet als macht, door God onthuld, zodat Paulus van Hem op deze manier kan getuigen aan zijn volksgenoten in Rome.

De hierboven genoemde werkwijze om een bestaande vertaling te laten doorwegen in de uitleg is niet bepaald bevorderlijk voor de exegese, want door deze benadering verliezen in het verstaan van deze bijbeltekst zowel “vertrouwen” als “toerekenen” hun centrale plaats, zoals wij hierboven hebben gezien. Maar Paulus komt aan het slot van dit hoofdstuk (Rom. 4:23 e.v.) op dit “toerekenen” expliciet terug. “Vertrouwen” (geloof) immers is geen bezit van de mens, óók niet van de nieuwe mens. Vertrouwen wordt de mens door de Spreker, vanuit zijn Woorden, toegerekend, als ware hij/zij een nieuw schepsel. Daarom beëindigt Paulus zijn onderwijs aangaande dit vertrouwen ook met “tot rechtschapenheid”. Hierover gaat het in Gods nieuwe schepping, te beginnen met “[de] vader¹⁰ van een menigte van volken” (Gen. 17:5b). De herschepping van de God van Israël is gericht op een menigte van volken met als enige eis van de kant van deze God: vertrouwen in de beloften, zoals Hij die aan het volk van Israël heeft toevertrouwd. Dit is wat Paulus aan het begin van zijn verantwoording (Rom. 4) van dit hoofddeel van zijn brief (Rom. 3:21-8:39) aan zijn volksgenoten mededeelt.

Zoals wij in deze bijdrage hebben gezien, leert Paulus ons dicht bij de Woorden van de Schrift te blijven en onze eigenzinnige mening over die Woorden te beteugelen. Elke vertaling van de Schriften die andere prioriteiten stelt dan de Schrift zelf, moet worden afgewezen (Breukelman bij Bekker 1989:58), omdat deze vertaling de mens vervreemdt van de God der Schriften, zoals Paulus vooral in de Brief aan de Romeinen laat zien en soms zelfs expliciet aan de orde stelt, zoals in Romeinen 10:5 en verder. De LXX, stelt Paulus, leert

10 Let op het absolutum, door mij weergegeven met [de]. Deze vader is dus niet de stamvader van enig volk, ook niet van het volk van Israël. Evenmin is hij het voorbeeld voor “ons”. Deze “vader” vertegenwoordigt [de] nieuwe mens in Gods nieuwe schepping, zoals Paulus in onder meer Romeinen 4:11, 16, 17 en 18 (viermaal absolutum) zijn volksgenoten voorhoudt. Ook in Genesis 17:5b maakt de schrijver gebruik van een absolutum. De vertaling “Want Ik heb u gesteld tot een vader” en verder (Statenvertaling) is daarom onjuist.

de mens het tegenovergestelde van wat de Schrift zegt (Baaij, 2003:145-148). Vertalers en uitleggers van de Schriften zouden zich dus beter door Paulus laten onderrichten. Want de Schrift is geen menselijk verdict voor wie belijdt dat de God van Israël deze Woorden aan Zijn volk heeft toevertrouwd. Middels de Schriften spreekt de God van de Schrift levende Woorden tot een ieder die naar deze Woorden oprecht wil horen.

Geraadpleegde literatuur

- BAAIJ, P.K. 1993. *Paulus over Paulus: Exegetische studie van Romeinen 7*. Kampen: Kok.
- BAAIJ, P.K. 1998. *De God antwoordende mens: Exegetische studie van Romeinen 3:21-8:39*. Heerenveen: Groen.
- BAAIJ, P.K. 2003. *Israël en de volken: Exegetische studie van Romeinen 9-11*. Heerenveen: Groen.
- BEKKER, Y., ed. e.a. 1989. *Gesprekken met Frans Breukelman*. 's-Gravenhage: Meinema.
- BLASS, F., DEBRUNNER, A. & REHKOPF, F. 1984¹⁶. *Grammatik des Neutestamentlichen Griechisch*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- BRUGGEN, J. VAN. 2001. *Paulus: Pionier voor de Messias van Israël* (CNT). Kampen: Kok.
- CRANFIELD, C.E.B. 1985. *A critical and exegetical commentary on the epistle to the Romans* (ICC). Edinburgh.
- DEN HEIJER, C.J. 1998. *Paulus: Man van twee werelden*. Zoetermeer: Meinema.
- DEURLOO, K.A. 1995. *Jona: Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel*. Baarn: Callenbach.
- DORP, J. VAN. 2004. Genesis 15:6 in de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV). *In de Waagschaal*, 33:100-101.
- FITZMYER, J.A. 1993. *Romans: A new translation with introduction and commentary*. New York: Anchor Bible.
- JAGERSMA, H. 1995. *Genesis 1:1-25:11: Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel*. Nijkerk: Callenbach.
- JENNI, E. 1968. *Das hebräische Pi'el: Syntaktisch-semasiologische Untersuchung einer Verbalform im Alten Testament*. Zürich: EVZ-Verlag.
- JEPSEN, A. 1973-1995. 'mn' (*In Botterweck, G.J. & Ringgren, H. Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. I-VIII (ThWAT). Stuttgart: Kohlhammer. I, 313-348.)
- JOHNSON, B. 1973-1995. 'ts^edāqāh'. (*In Botterweck, G.J. & Ringgren, H. Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. I-VIII (ThWAT). Stuttgart: Kohlhammer. VI, 898-924.)
- LETTINGA, J.P. 1996¹⁰. *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*. Leiden: Brill.
- MEIJERING, E.P. 2003. *Als de uitleg maar goed is: Hoe vroege Christenen de Bijbel gebruikten*. Zoetermeer: Meinema.
- NOORDEGRAAF, A. 2003. Hermeneutische vragen in de omgang met de Heilige Schrift. *Theologia Reformata*, 46:8-29.
- SEPTUAGINTA ID EST VETUS TESTAMENTUM GRAECE IUXTA LXX INTERPRITES I-II (LXX).1935/1982. Rahlfs, A., ed. Stuttgart.

- SEYBOLD, K. 1973-1995. 'chāsjav', (In Botterweck, G.J. & Ringgren, H. *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. I-VIII (ThWAT). Stuttgart: Kohlhammer. III, 243-261.)
- SMALLWOOD, E.M. 1981. *The Jews and Roman rule from Pompey to Diocletian: A study in political relations*. Leiden: Brill.
- SMELIK, K.A.D. 2000. *Ruth*: Verklaring van de Hebreeuwse Bijbel. Kampen: Kok.
- SMELIK, K.A.D. 2004. *Herleefde tijd: Een Joodse geschiedenis*. Leuven: Acco.
- UNNIK, W.C. Van, 1952. *Tarsus of Jeruzalem: De stad van Paulus' jeugd*. Amsterdam: N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.
- URBACH, E.E. 1994³. *The sages: Their concepts and beliefs*. Cambridge: Harvard University Press.
- WALBEEK, P. VAN. 2004a. Vertaling als provocatie of toch iets anders ... ? *In de Waagschaal*, 33:57-59.
- WALBEEK, P. VAN. 2004b. Is er geen spanning tussen de gerechtigheid van God en de gerechtigheid van de mensen? *In de Waagschaal*, 3:341-342.

Kernbegrippen:

Paulus
Schriftuitleg
vertaling
vertrouwen

Key concepts:

exegesis
Paul
translation
trust